

NASTAVA MODERNE HISTORIJE JUGOISTOČNE EVROPE

Dodatni nastavni materijal

Osmansko carstvo

Izdavači: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi, Solun i CPU Printing company d.o.o. Sarajevo
 Za izdavače: Nenad Šebek i Dževdet Tuzlić
 Urednik bosanskog izdanja: Enes Milak
 Naslov originala: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, The Ottoman Empire, Thessaloniki 2009.
 Adaptacija na bosanski jezik: Besim Mulamuhčić
 Lektura: Dženisa Bužimkić
 Korektura: Fahrija Šulejić
 Priprema za štampu: Nurudin Bajramović
 Štampa: CPU Printing company d.o.o. Sarajevo
 Tiraž: 700 primjeraka

Ovo izdanje finansirala je EU

The European Union's Instrument for
Pre-accession Assistance (IPA)

“The contents of this publication are the sole responsibility of the author and can in no way be taken to reflect the views of the European Union or the publishers.”
 Stavovi ove publikacije su isključiva odgovornost autora i ni na koji način ne izražavaju stavove Evropske unije niti izdavača.

Za CDRSEE:

Izvestilac Upravnog odbora za projekat Nastava moderne historije jugoistočne Evrope: Kosta Karas
 Izvršni direktor: Nenad Šebek
 Direktorica programa: Korina Noak Aetopoulos
 Direktor programa za BiH: Dževdet Tuzlić
 Projektni tim: Andonis Hadzijanakis, Dženi Demetriu, Suzan Nado Bustamante i Zvezdana Kovač

Copyright : Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
 Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
 Tel : +30 2310 960820-1; Fax : +30 2310 960822
 e-mail: info@cdrsee.org, web: www.cdrsee.org

ISBN 978-9958-1976-1-1 (CPU)

NASTAVA MODERNE HISTORIJE JUGOISTOČNE EVROPE
D o d a t n i n a s t a v n i m a t e r i j a l

HISTORIJSKA ČITANKA 1
OSMANSKO CARSTVO

Urednici: HALIL BERKTAY i BOGDAN MURGESCU

Urednica serije: CHRISTINA KOULOURI

Urednik izdanja na bosanskom jeziku: ENES MILAK

Sarajevo 2012.

PREDGOVOR

Upravni odbor Centra za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi (CDRSEE) želio bi duboko zahvaliti mnogim ljudima čiji je naporan rad omogućio, da se nakon crnogorskog izdanja kao osmog jezičkog izdanja u našem regionu, pojavi i drugo izdanje na bosanskom jeziku. A u iščekivanju smo izdanja i na bugarskom jeziku.

Najveći doprinos u radu na historijskim čitankama dala je profesorica Kristina Kuluri, koordinatorica i urednica ove edicije, bez čijeg bi napornog rada, ekspertize i ličnog saosjećanja bilo nemoguće dovršiti ovaj projekat. Neumoran rad i posvećenost šest urednika četiri historijske čitanke, profesora Halila Berktaja i Bogdana Murgeskua (Osmansko carstvo), dr Mirele Luminice Murgesku (Nacije i nacionalne države u jugoistočnoj Evropi), profesora Valerija Koleva i profesorice Kuluri (Balkanski ratovi) i mr. Krešimira Erdelje (Drugi svjetski rat), uprkos mnogim preprekama u dvije i pol godine uložene u njihovu pripremu, proizveli su historijske čitanke, čije je dopunjeno izdanje sada pred vama. Upravni odbor zahvaljuje svima njima na toploj saradnji i neumornom radu.

Osim urednicima, željeli bismo da odamo priznanje i saradnicima na materijalima koji su obuhvaćeni ovim historijskim čitankama – ima ih šesnaestoro i dolaze iz 12 zemalja jugoistočne Evrope. Toplo im zahvaljujemo na ogromnom vremenu provedenom u nacionalnim arhivima, bibliotekama i privatnim zbirkama kako bi obezbijedili tekstove i vizualni materijal u čitankama. Poseban dug imamo i prema onim nastavnicima historije koji su učestvovali u radionicama, kako bi ocijenili i kritizirali historijske čitanke tokom nastanka. Također bismo željeli pomenuti i članove Komiteta za obrazovanje u oblasti historije CDRSEE, koji su učestvovali u ovom projektu od samoga njegovog pokretanja 1998. godine.

Profesor Robert Stredling, profesorica Marija Todorova, profesori Peter Vodopivec i Ivan Vejvoda kao čitaoci i u velikoj su mjeri preispitali i komentirali sadržaj sve četiri historijske čitanke i na taj način dali znatan doprinos njihovoj valjanosti i uravnoteženosti.

Pored toga, zahvaljujemo i svim zaposlenim u CDRSEE, koji su vjerovali u čitav ovaj poduhvat, doprinosili mu i podržavali ga od početka do kraja. Bilo je neizbježno da naš rad izazove prigovore u svim zemljama u kojima su se historijske čitanke pojavile, stoga posebno zahvaljujemo članovima Upravnog odbora u tim zemljama, kao i Nenadu Šebeku, na tome što su neumorno radili na uklanjanju i umanjenju nesporazuma, kako bi ove čitanke bile prihvaćene kao dodatni nastavni materijal u srednjim školama.

Iznad svega, moramo zahvaliti nastavnicima iz jugoistočne Evrope koji su učestvovali u projektu, dali mu svoj doprinos, procjenjivali ga i nastavili ga razvijati. Njihova posvećenost i hrabrost ključne su za buduću uspješnost JHP-a. Do danas, čitanke su napisane na osam jezika regiona, a nastavni materijal je u posljednje tri godine testiran na zapadnom Balkanu i na Kipru. Obučeno je preko 1.000 nastavnika, a aktivnosti na proširenju mreže nastavnika historije obučenih da koriste ove priručnike, s njihovim višestrukim perspektivama, sprovode se energično.

Pozitivan odgovor i nastavnika i učenika na napore Centra nagovještava i da same čitanke imaju nešto vrijedno za ponuditi prilikom pripremanja budućih historičara, da ne kažemo budućih građana, i da je jugoistočna Evropa, suprotno ironičnim opaskama i ciničnom djelanju nekih spoljnih faktora i posmatrača, na mnogo

PREDGOVOR

načina u većem skladu s potrebama godina koje dolaze nego mnogi drugi samozadovoljniji regioni. Joint History Project našeg Centra mnogo je manje implicitna kritika načina na koji se predaje historija u jugoistočnoj Evropi, a mnogo više pozitivan odgovor na izazove s kojima se suočava većina regiona u svijetu u uvjerenju da bolje predavanje regionalne historije donosi nadu u bolju budućnost.

Costas Carras
Izjavitelj Upravnog odbora za Joint History Project

Upravni odbor želi zahvaliti i oda posebno priznanje Kosti Karasu. Ovaj projekat je i nastao zahvaljujući njegovom nadahnuću, a njegovo angažiranje i neizmjerena energija učinile su mogućim rad na ovom ledolomačkom projektu, budući da je on angažirao mnoge od onih čiji je doprinos pomenut ranije u ovom predgovoru. Dugujemo mu veliku zahvalnost što je nadgledao ovaj projekat i angažirao se kao čitalac u ime Upravnog odbora.

Richard Schifter
Predsjedavajući Upravnog odbora CDRSEE (2001–2006)

dr Erhard Busek
Predsjedavajući Upravnog odbora CDRSEE (2006)

Predgovor drugom bosanskom izdanju

Poštovani čitaoci,

Redakcija izdanja historijskih čitanki, dopunske građe za nastavu historije u dogovoru sa Centrom za pomirenje i razvoj demokratije iz Soluna, izdavačem svih izdanja čitanki u regionu, obnavlja štampanje četiri historijske čitanke na bosanskom jeziku.

Ministarstvo obrazovanja i nauke Federacije Bosne i Hercegovine i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske prihvatili su štampanje i korištenje prvog izdanja, kao dopuskog nastavnog štiva u školama u Bosni i Hercegovini. Na radionicama održanim za profesore historije potvrđena je vrijednost izdanja kao dodatnog štiva za nastavu historije, kao i interesiranje učenika za ovakav vid prezentacije historijskih tema. To je i opredjelilo izdavača i Redakcije da u svim državama regije objave druga, odnosno treća izdanja.

Kako je sadržaji čitanki na svim jezicima skoro istovjetan, one su i prilika da učenici u svim državama regije dobiju saznanja iz historije na osnovu istovjetnih historijskih tekstova. Čitanke nisu zamjena za postojeće udžbenike historije, ali u svakom slučaju, one su dobro dodatno štivo za nastavu historije. Iako ograničenog uticaja s obzirom na njihovu dostupnost, čitanke su od koristi za objektivno razumijevanje historijskih procesa.

Saznanja o prošlosti stičemo na više načina. Jedan od načina, da se spozna bliža i dalja prošlost je interpretacija zbivanja na osnovu arhivske građe, koju rade kvalificirani historičari. Historiografski rezultati se najčešće prezentiraju u obliku studija i članaka. Poslije niza naučnih radova rezultati istraživanja se sažimaju i u kraćem obliku zapisuju u udžbenike historije iz kojih generacije učenika stiču znanja o događajima u minulim stoljećima. Proces nastanka udžbenika historije je, u najmanju ruku, veoma složen proces podložan različitim uticajima, a prije svega uticaju političkih oligarhija, koje su nastojale i nastoje saznanja o prošlosti iskoristiti za svoje političke ciljeve. Bezbroj je primjera, koji pokazuju zloupotrebu historijskih činjenica za potrebe jedne ideologije i politike. Rijetko se pribjegava, bar za širu čitalačku publiku, prezentaciji izvornih dokumenata o minulim vremenima.

Projekt historijskih čitanki pokušaj je da se učenicima približe historijski periodi tako da im se o značajnim historijskim periodima daju na uvid dokumenti različitog porijekla kao svjedočanstvo prošlosti i tako pruži mogućnost neposrednog tumačenja historijskih događaja.

Drugo izdanje čitanki na bosanskom jeziku i drugim jezicima regiona istovremeno je dopunjeno izdanje. Dopune su izvršene u cilju poboljšanja kvaliteta izdanja i uvrštavanja novih izvora crnogorskog porijekla. Dva nova dokumenta su uvrštena u prvu čitanku i na prijedlog Redakcije bosanskog izdanja.

Ono što daje novi kvalitet čitankama drugog izdanja je korpus dokumenata, koje je odabrala i pripremila Redakcija izdanja na crnogorskom jeziku. Uvrštavanjem ovih dokumenata u čitanke, edicija je dobila na kvalitetu, jer crnogorski dokumenti upotpunjuju sliku historijskih zbivanja predstavljenih u četiri čitanke.

Čitanke ne pretendiraju da budu jedini izvor saznanja, ali metodološka prezentacija ponuđenog štiva je takva da se veoma osjetljiva historiografska pitanja, koja su do sada najčešće bila predmetom zloupotrebe, što objektivnije predstave čitaocima, te smanji mogućnost bilo kakve zloupotrebe prošlosti.

Enes Milak

Opis projekta

Sastavljanje alternativnog materijala za nastavu historije u jugoistočnoj Evropi ambiciozan je i izazovan poduhvat, naročito ako imamo u vidu kako se zajednička prošlost tumači i predaje u školama, i kakvi se žestoki sporovi upravo oko toga vode ne samo među zemljama susjedima nego ponekad i u okviru jedne zemlje.

Pa ipak, poslije svih novijih analiza, ne samo nastavnih planova i programa nego i stavova koji preovladavaju kod nastavnika i u javnom mnjenju, postalo je jasno koliko je potreba za ovakvim materijalom akutna.

Komisija za nastavu historije pri Centru za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi otpočela je rad na zajedničkom projektu za nastavu historije 1999. godine. Poslije dvije serije seminara i zbornika radova objavljenih poslije njih [*Nastava historije u jugoistočnoj Evropi i Klio na Balkanu (Politika nastave historije)*], komisija je uspjela utvrditi šta su konkretni nedostaci u nastavi historije, u čemu se pojedini obrazovni sistemi razlikuju, kakvu ulogu u njima imaju resorna ministarstva, a kakvu želje samih nastavnika i, konačno, kakav je prostor ostavljen za inicijative i inovacije.

Zato smo i riješili ne zaustaviti se na tome da definiramo probleme i opišemo aktuelnu situaciju, već da odemo i korak dalje i da formuliramo konkretan prijedlog za nastavu historije koji ne bi bio plod znanja samo male grupe historičara nego šire mreže saradnika koji su bili uključeni u rad na zajedničkom projektu za nastavu historije već u prvoj njegovoj fazi. Osim glavnih koordinatora, koji su bili zaduženi za strukturu svake knjige i za konačan izbor dokumenata, u svakoj zemlji imali smo po jednog ili dva saradnika koji su, u skladu s uputstvima usaglašenim u prvoj fazi, odabirali historijska svjedočanstva, tekstualna i vizuelna. Osim toga, knjige koje su sad pred vama najprije su na nekoliko posebnih susreta održanih 2004. godine pregledali i ocijenili sami nastavnici historije. Konačno, čitav materijal dat je na recenziju stručnjacima iz ove oblasti: Kostu Karasu, Robertu Stradlingu, Mariji Todorovoj, Petru Vodopivecu i Ivanu Vejvodi. Oni su nam dali dragocjene sugestije i o različitim aspektima historije jugoistočne Evrope i o nekim pedagoškim pitanjima.

Prilikom koncipiranja projekta uzeli smo u obzir sljedeće faktore:

- 1) razlike u nastavnim programima i etnocentričnost nastave, uobičajenu u svim zemljama ovog regiona;
- 2) činjenicu da u jugoistočnoj Evropi promjene u udžbenicima historije zavise od resornih ministarstava, koja strogo kontroliraju nastavne programe i udžbenike;
- 3) želju samih nastavnika da nastavu dopune materijalom koji će im biti lako dostupan;
- 4) uvjerenje da je nemoguće sastaviti jedinstven, homogen udžbenik na temu historije jugoistočne Evrope, koji bi se mogao koristiti u svim zemljama.

Zbog svega ovoga smatrali smo da bi najbolje bilo da sačinimo tematske čitanke, radne sveske s tekstualnim i vizuelnim svjedočanstvima, koji će moći da posluže kao dopuna već postojećim udžbenicima. Drugim riječima, nama nije cilj da **zamijeniti** udžbenike historije koji se trenutno koriste u učionicama, kao što nemamo ni iluziju da ćemo moći da sastavimo koherentnu historiju jugoistočne Evrope od XIV stoljeća do današnjih dana. Mi imamo određene sazajne i moralne ciljeve i želimo da predložimo konkretne metode i sredstva za nastavu historije: zalažemo se za **pristup historiji koji je nov po metodi, a ne po sadržaju**.

Ciljevi i mogućnosti

Da bismo uopće mogli formulirati opće i posebne ciljeve ovoga nastavnog materijala i odabrati pojedinačne dokumente koje ćemo uvrstiti u njega, morali smo prvo realno procijeniti stanje u nastavi historije i mogućnosti da se ona inovira. Naši prijedlozi zasnovani su na novijim saznanjima iz historijskih nauka i na sličnim projektima reforme u nastavi historije, mahom sprovedenim u Evropi.

Promjene koje predlažemo tiču se dviju stvari:

Promjene u historiografskom pristupu

- Nacionalna historija koja se predaje u školama **ne treba da bude i nacionalistička historija**. Znajući da se u školi, po pravilu, predaje upravo nacionalna historija, a da se i historija susjednih naroda predaje s etnocentričnog stanovišta, ne predlažemo da se nacionalna historija zamijeni nekom drugom, nego da se promijeni način na koji se ona predaje.
- Regionalna historija jugoistočne Evrope ne može se posmatrati izolirano, već nju treba prikazivati kao **dio evropske i svjetske historije**. To znači i da predstavu o „specifičnom“ historijskom razvoju Balkana od samog početka treba odbaciti kao stereotipnu i pristrasnu.
- Historiju svakog naroda ponaosob, a ni historiju regiona u cjelini, ne treba promatrati kao homogenu i harmoničnu. Historija ovog regiona puna je podjela i sukoba o kojima postoje različita tumačenja, baš kao što je puna i zajedničkih, ujediniteljskih elemenata. Ne želimo da damo lažnu idiličnu sliku, već da pokažemo **kako se učenicima može skrenuti pažnja na razlike i sukobe**.

Promjene u pedagoškom pristupu

- Historiju učimo da bismo saznali nešto o našoj prošlosti i razumjeli je. Ako je subjekt historije kakva se predaje u školama nacija, onda treba pokazati da nacija nije jedini mogući okvir za identifikiranje. Učenike treba motivirati da taj okvir prevaziđu, da otkriju cjeline koje bi bile šire od nje ili pak uže od nje, i da prihvate ideju da negdje **može postojati i više identiteta koji se međusobno dopunjuju**. Muški ili ženski identitet, lokalni identitet, identitet navijača ovog ili onog fudbalskog kluba ili evropski identitet – svi ti identiteti mogu postojati i uporedo, iako, naravno, nemaju svi isti značaj. Učenike zato treba motivirati da saznaju i nešto više o sebi tako što će horizont prošlosti proširiti i van onog što im politička geografija propisuje.
- **Razvoj kritičkog mišljenja** još je jedan bitan cilj nastave historije. Ovaj cilj najbolje se može postići ako se učenici suoče s različitim verzijama jednog istog događaja, pošto već i samo postojanje većeg broja svjedočanstava podriva nespornost jedne važeće istine.
- Radom s historijskim svjedočanstvima učenici mogu da steknu uvid i **u prirodu historičarevog posla**. Važno je da učenici shvate da se jedan te isti historijski dokument može tumačiti na više načina, a da to ne podrazumijeva nužno i iskrivljenje ili zloupotrebu tih svjedočanstava.
- Kroz nastavu historije učenici trebaju steći sposobnost da ocijene neki postupak **i donesu moralni sud**. Pod već spomenutim razvojem kritičkog mišljenja ne podrazumijevamo samo sumnjičavost: kritičko mišljenje treba da stvori odgovorne građane s izgrađenim sistemom moralnih vrijednosti, građane kojima niko neće moći lako manipulirati.

Prilikom sastavljanja ove knjige trudili smo se da svi narodi jugoistočne Evrope mogu sebe prepoznati u ovim čitankama. U te svrhe bilo je neophodno da:

- a) ova čitanka bude **kompatibilna** s aktualnim nastavnim programima i aktualnim udžbenicima; i da
- b) sve zemlje jugoistočne Evrope **budu jednako zastupljene**.

U cilju kompatibilnosti, odabrali smo četiri glavne teme moderne historije koje postoje u svim nastavnim programima zemalja u regionu jugoistočne Evrope:

- Osmansko carstvo
- Nacije i države
- Balkanski ratovi
- Drugi svjetski rat

U želji da damo uravnoteženu sliku, tražili smo historijske dokumente iz 12 zemalja, ne obazirući se na „doprinos“ koji je ova ili ona zemlja dala historiji ovog regiona i izbjegavajući svaki vrijednosni sud. Međutim, iz sasvim razumljivih razloga, relativna zastupljenost svake zemlje u ovoj ili onoj čitanci zavisit će od same teme: jasno je da će o Sloveniji biti daleko više govora u čitanci o Drugom svjetskom ratu nego u onoj o balkanskim ratovima. Opet, neke razlike u zastupljenosti mogu se objasniti i agilnošću saradnika koje smo zamolili da traže historijske izvore u svojoj zemlji, ali i stepenom razvoja na kom se u svakoj zemlji nalazi historijska nauka: u nekim zemljama naprosto postoje bolje organizirani arhivi, postoje redovne publikacije u kojima se iznose historijski dokumenti i postoji daleko veći broj izvora. Ti su faktori, uprkos našoj prvobitnoj namjeri, ipak neminovno uticali na konačni oblik ovih čitanke i njihovu nepristrasnost.

Četiri teme, jedna koncepcija

Geografski okvir ove četiri čitanke je jugoistočna Evropa, od Slovenije do Kipra, a njihov vremenski okvir je doba od osmanlijskog osvajanja Balkana do današnjih dana. Trudili smo se pokriti čitav ovaj period. Iako se čitanke vremenski nadovezuju jedna na drugu, na nekim mjestima one se i preklapaju.

Prva čitanka, Osmansko carstvo, i druga čitanka, Nacije i države u jugoistočnoj Evropi, pokrivaju dugo vrijeme od XIV do početka XIX stoljeća, odnosno od kraja XVIII do kraja XX stoljeća. **Treća čitanka, Balkanski ratovi, i četvrta, Drugi svjetski rat**, odnose se na kraće periode, a tema su im dva najveća oružana sukoba u ovom regionu. Prva i treća čitanka imaju nešto užu prostorni okvir, bave se uglavnom historijom ovog regiona, dok druga i četvrta pokrivaju i evropsku i svjetsku historiju iako se pretežno bave historijom jugoistočne Evrope.

Nismo zanemarili ni političku i diplomatsku historiju – naprotiv, rat je glavna tema u dvije od četiri čitanke. Na ovo smo se odlučili zato što su ratovi važan element u nastavi historije u svim zemljama na Balkanu, ali i zato što smatramo da se prešutkivanjem nekadašnjih sukoba nikako ne može postići mir u budućnosti. Za narode jugoistočne Evrope ratovi čine značajan dio njihovog zajedničkog historijskog iskustva, pa bi zato bilo pogrešno da se u projektu čiji je cilj afirmirati njihovu predstavu o zajedničkoj historiji ratovi preskoče.

Bilo u svom istinskome, tragičnome vidu, bilo u idealiziranom herojskom, rat zaista jeste bio presudan događaj u XX stoljeću, i on je sablasno prisutan u sjećanjima svih generacija. Spomenici, ceremonije, jubileji i groblja utemeljuju ovakva sjećanja i produžavaju im trajanje. A rat je jednako zastupljen i u historiografiji. U tradicionalnoj historiografiji, koja počiva na bilježenju događaja, rat je i kriterij za vremensko struktuiranje historije i događaj koji dominira u njoj. Većina historijskih prekretnica i jesu ili politički ili ratni događaji. Osim toga, čitavo XX stoljeće može se periodizirati upravo prema ratovima: Balkanski ratovi, Prvi svjetski rat, međuratne godine, Drugi svjetski rat, poslijeratna era i Hladni rat, ratovi u Jugoslaviji. Zataškavanje je nekad važno kao dobro sredstvo u pacifističkom obrazovanju: na časovima historije ne treba predavati o ratovima i ne treba afirmirati heroje iz vojne historije, već se treba baviti svakodnevnim životom i ekonomskom, društvenom i kulturnom historijom. Ali zaista, kako predavati išta o XX stoljeću, ili o ranijim stoljećima,

a ne spomenuti ratove? A ako o tom svakodnevnom životu pričamo nevezano s političkim događajima, ideološkim sukobima i društvenim podjelama, zar time, u krajnjoj liniji, ne doprinosimo cementiranju već postojećih stereotipa? Ako se u nastavi bavimo samo svakodnevnom životom i kulturom i zanemarujemo osjetljiva pitanja, naši đaci će odgovore na njih potražiti (i pronaći) negdje izvan škole. A pritom njih upravo nastava historije treba osposobiti da se odupru stereotipnim tumačenjima prošlosti, proizašlim mahom iz političkih i društvenih sukoba.

Rješenje bi mogao donijeti jedan sasvim nov pristup. O ratu se može predavati i tako da se on ne veliča, o njemu se može govoriti i bez dosadnih detalja, brojki i podataka. Može se predavati o ratu kao o nečemu što čini sastavni dio našeg zajedničkog ljudskog iskustva. Može se pričati o rogovima i o pozadini, može se pričati sa stanovišta djece, može se pričati o gladi, siromaštvu, raseljavanju, o preživljavanju i moralnim dilemama. Upravo smo se za takav pristup odlučili prilikom sastavljanja ovih čitanki.

U isto vrijeme smo se, međutim, trudili i da damo riječ nijemim učesnicima historije, naime **ženama i djeci**, koji u tradicionalnim udžbenicima historije jedva da i postoje. Ako im i nismo poklonili onoliko pažnje koliko smo to prvobitno namjeravali, onda je to zato što u dostupnim historijskim izvorima žene i djeca najčešće i imaju tek sporednu ulogu.

Protagonisti ovih priručnika su i „veliki“ ljudi, ljudi poznati i izvan okvira nacionalne historije, i obični, anonimni ljudi iz svih krajeva jugoistočne Evrope – ljudi kojima, u krajnjoj liniji, historija i pripada. Kad bismo iz tekstova izbrisali imena ljudi i mjesta, ponekad ne bismo mogli da znamo u kojoj je tačno zemlji ili o kom narodu riječ. Takva vježba na času mogla bi da pokaže **koliko toga zajedničkog ima u našem iskustvu** i mimo nacionalnih podjela i državnih granica.

Trudili smo se, s jedne strane, da ne ukažemo samo na negativne nego i na pozitivne aspekte historijskog iskustva: na prijateljstva, solidarnost i zabavu. Zato ćete u trećoj i četvrtoj čitanci pronaći poglavlja o humanosti i solidarnosti u ratnim vremenima, u vremenima sukoba, mržnje i sebičnog samoodržanja. S druge strane, opet, **trudili smo se i da u predstavu koju narodi jugoistočne Evrope imaju o sebi samima uvrstimo i neke negativne aspekte** – štaviše, najteži zadatak možda i jeste taj da prihvatimo da naša historija i te kako ima svoje mračne, negativne strane.

S ratovima u Jugoslaviji tokom devedesetih, u zapadne izvještaje vratili su se mnogi negativni stereotipi o „specifičnosti“ Balkana. U ovoj ediciji priručnika o novijoj historiji jugoistočne Evrope željeli smo da damo jedan mogući odgovor na takve stereotipe, ali ne i dokazivati da čitav ovaj region ipak ima neku svoju vrijednost. Mi smatramo da građa sakupljena u ovim čitankama može osvijetliti takve predrasude i doprinijeti stvaranju nove predstave koju će Evropa imati o sebi, a u koju će, zahvaljujući mogućnosti poređenja, biti uključen i ovaj dio evropskog kontinenta.

Konačno, odlučili smo se za „tradicionalnu“, štampanu formu. Zato u našim čitankama ima više tekstova nego slika, pa će one možda izgledati manje atraktivno, pa možda čak i nezgrapno. Ipak, mnogo je teže čitati tekst napisan na nepoznatom jeziku nego „čitati“ sliku iz zemlje čiji jezik ne razumijemo. Drugim riječima, glavni problem u komunikaciji koji postoji među nastavnicima historije u jugoistočnoj Evropi jesu jezičke barijere. Njih smo, međutim, prevazišli prijevodom, te tako možemo poslušati glas drugih. Osim toga, konzervativnost nema nužno veze s medijem: naravno da se CD-ROM može koristiti na jednako tradicionalan način koliko i štampani materijal, baš kao što se i na internetu mogu naći problematične informacije koje iskrivljuju historijske činjenice i ponavljaju stereotipe i pojednostavljena tumačenja.

Struktura i način korištenja

Kao što je već rečeno, ove četiri čitanke međusobno se dopunjuju, iako se svaka može koristiti i pojedinačno i nevezano s drugim čitankama.

Sve čitanke strukturirane su na sljedeći način:

- **Opći uvodni dio:** njega piše glavni koordinator projekta, objašnjava u njemu koncepciju čitanke i daje nastavnicima metodička uputstva. Ovaj opći uvod dat je samo u prvoj čitanci;

- **Hronološki pregled događaja;**
- **Uvod**, poseban za svaku čitanku: njega piše koordinator rada na toj čitanci i on nam predstavlja njenu temu (definiciju, težišta, nove perspektive);
- Četiri do šest poglavlja (**tematskih cjelina**) s odjeljcima; svako poglavlje počinje kraćim uvodom i sadrži i tekstualnu i vizualnu građu, s uvodnim ili propratnim objašnjenjima, a poslije svakog teksta, odnosno slike, data su konkretna pitanja vezana za njih;
- **Izvori građe**, odabrana bibliografija, relevantna za sve zemlje u regionu;
- **Karte**, dvije ili tri u svakoj čitanci.

Dok smo odabirali građu, vodili smo se principom da svako svjedočanstvo prošlosti može poslužiti kao historijski izvor. Zato smo se trudili da u ovim priručnicima obuhvatimo što širi spektar tekstova i ilustracija kako bismo pokrili ekonomske, društvene, kulturne i političke aspekte historijskog iskustva i ostavili prostora za što više asocijacija. Svi **tekstovi su predstavljeni prema istom modelu**: svaki tekst ima naslov i svaki prate objašnjenja i pitanja. Osim toga, na nekoliko mjesta na kraju poglavlja mogu se naći i pitanja općijeg tipa. Nastavnici historije mogu ih koristiti, kao što mogu formulirati i neka nova. Tekstovi se mogu birati i horizontalno, to jest mogu se kombinirati i tekstovi iz dvije ili tri čitanke, što je ponekad sugerirno i u pitanjima koja ukazuju na druge čitanke.

U praksi bi nastavnici historije mogli imati problema da materijal iz neke druge zemlje stave u pravi kontekst, pošto im je za to potrebno znanje koje nisu stekli tokom svog formalnog obrazovanja. Zato smo se trudili da za svaki tekst damo što više informacija, ali tako da time ne sputamo inicijativu samih nastavnika. To znači da se ovi tekstovi mogu koristiti na dva načina:

- 1) kao informacija o tome **kako drugi vide događaj** s kojim su sami nastavnici, pa i njihovi učenici, upoznati preko etnocentrične literature, i
- 2) kao nagovještaj o tome da i ljudi iz različitih nacionalnih ili etničkih grupa mogu imati **slična osjećanja povodom spornih pitanja** i prolaziti kroz slična iskustva.

U suštini, stereotipi se najbolje mogu obesmisлити znanjem. Predrasude i stereotipi hrane se neznanjem, kao što možemo vidjeti po predstavama koje imamo o našim susjedima ili o čitavim periodima naše historije. Šutnja je najveći saveznik stereotipa. Zato ove čitanke imaju i saznavnu dimenziju: u njima smo željeli staviti na raspolaganje informacije o historijskim događajima u jugoistočnoj Evropi, ali i postaviti određena pitanja. Ove čitanke nisu gotove jednom zauvijek: draže bi nam bilo da ohrabrimo njihove korisnike da sami istražuju dalje, da kritiziraju i da razgovaraju.

Ove čitanke su namijenjeni prije svega učenicima viših razreda srednjih škola, dakle osobama od 15 do 18 godina, ali ih mogu koristiti i studenti, kako u jugoistočnoj, tako i u zapadnoj Evropi. Što smo duže radili na sastavljanju ovog materijala, to smo više shvatali da bi on mogao da bude interesantan i historičarima na Zapadu, koji nemaju načina da se adekvatno bave historijom našeg regiona. Zbirka historijskih izvora iz svih zemalja jugoistočne Evrope na engleskom jeziku mogla bi biti od koristi akademskoj publici na Zapadu, koja historiju Balkana poznaje gotovo isključivo na osnovu sekundarne literature.

Četiri stanice na putu od XIV stoljeća do danas

Riješili smo prvu čitanku posvetiti **Osmanskom carstvu**, jer se ovaj period, iako čini najveći dio zajedničkog historijskog iskustva narodâ jugoistočne Evrope, najčešće u potpunosti odbacuje. Iako se o njemu predaje u svim zemljama, perspektiva je uvijek etnocentrična. Zato je znanje o ovom velikom carstvu, koje je stoljećima vladalo prostorima jugoistočne Evrope i istočnim Sredozemljem, nepotpuno i neobjektivno. Osmansko carstvo čas se prikazuje kao napredno, čas kao nazadno, čas kao multikulturni raj, čas kao represivno, čas kao

polazište nacionalnog oslobođenja, čas kao mjesto nacionalne propasti. Ovako različita tumačenja mogu se naći i u historiografskim radovima na Zapadu, koji se odnose na ovaj period.

Kad kažemo da je Osmansko carstvo zajednička historijska pozadina svih naroda jugoistočne Evrope, time ne želimo tvrditi da je ono nekakvo „zlatno doba“ miroljubivog suživota svih naroda na Balkanu. Kao što je već rečeno, u zajedničko historijsko iskustvo spadaju i sukobi i suživot. Osim toga, Osmansko carstvo nije bilo statično, niti je bilo uniformno. Kao što je to slučaj i s drugim carevinama u kojima je živjelo više naroda i postojalo više vjera, tako je i u Osmanskom carstvu bilo unutrašnjih razlika i sukoba, i ono se razvijalo, prolazilo kroz periode napretka i periode krize. Konačno, kad saznamo nešto više o ovom carstvu, lakše ćemo odbaciti stereotip raširen na Zapadu koliko i u kršćanskom dijelu jugoistočne Evrope, stereotip o njegovoj kulturnoj „zaostalosti“.

Počeli smo od XIV stoljeća, kad su se Osmanlije prvi put pojavile u ovom regionu i počele da osvajaju Balkan. Prvu čitanku završavamo na početku XIX stoljeća, iako se Osmansko carstvo nije završilo tada: naime, početkom XIX stoljeća javljaju se prvi nacionalni pokreti, koji će tokom XIX i XX stoljeća dovesti do stvaranja novih država na Balkanu. Postepeno slabljenje carevina i stvaranje nacionalnih država na njihovim ruševinama tema je druge čitanke, koja se vremenski dijelom podudara s prvom, pošto počinje od XVIII stoljeća. Osmansko carstvo pominje se i u čitanci o balkanskim ratovima – zato smo i pomenuli mogućnost da se tekstovi u ove četiri čitanke čitaju horizontalno.

Druga čitanka, o **nacijama i državama u jugoistočnoj Evropi**, posvećena je jednom veoma osjetljivom i kontroverznom pitanju. Od prvih začetaka pokretâ za oslobođenje od osmanske vlasti pa do ratova u Jugoslaviji, sukobi među nacijama presudno su uticali na historijski razvoj ovog regiona. Čak nam i danas vijesti o incidentima, ispitivanja javnog mnjenja, ali i neki aspekti nastave historije, kazuju da su nacionalne strasti i dalje žive. Onda je jasno da ni mi nismo mogli da zaobiđemo temu koja ima tako veliki značaj za modernu historiju našeg regiona. Još jedna nedoumica ticala se tačke na kojoj druga čitanka treba da se završi: da li da to bude kraj Prvog svjetskog rata ili treba da zađemo i u vrijeme poslije Drugog? Najprije smo mislili da 90-te treba izostaviti iz ove čitanke, da bismo potom ipak uvidjeli da u nju moramo uključiti ovu najsvežiju fazu nacionalističkih pokreta i sukoba, kako bismo bolje razumjeli našu sadašnjicu. Konačno, neke nacionalne države u ovom regionu stvorene su upravo tokom te posljednje faze.

Pored tih pojedinačnih tema, u drugoj čitanci uglavnom se držimo hronološkog pristupa kako, s jedne strane, ne bismo skrenuli u teorijska razmatranja o nacionalizmu, ali i kako bismo, s druge, pokazali: 1) kako se mijenjala definicija nacije, 2) koji je geografski i hronološki okvir nacionalističkih pokreta i po čemu se oni razlikuju među sobom, i 3) na koje su se različite načine formirale nacionalne države u jugoistočnoj Evropi. Više od ostale tri čitanke, ova druga pogodna je za prikazivanje različitih perspektiva zato što je njena tema sama suština nacionalnog samoodređenja, ali i zato što se u njoj osporava predstava o specifičnosti i autentičnosti nacije. Najveći značaj čitanke o nacijama i državama jeste to što ona naciju prikazuje kao historijsku kategoriju, to što ne koristi ahistorične predstave o kontinuitetu i jedinstvu. Uz to, u njoj se historija jugoistočne Evrope smješta u kontekst evropske i, šire, svjetske historije, pošto je nacionalna država najbitnija organizaciona cjelina u novijoj i u savremenoj svjetskoj historiji.

Treća čitanka, o **balkanskim ratovima**, mogla je biti i dio druge, ako ne i prve, pošto u njoj razmatramo presudni momenat u stvaranju pojedinih nacionalnih država na Balkanu i konačni slom Osmanskog carstva. No, u isto vrijeme, balkanski ratovi su u potpunosti „balkanski“: bez obzira na njihov ishod, njih možemo vidjeti i kao dokaz za to da su balkanski narodi kadri da sami odlučuju o svojoj sudbini, bez miješanja evropskih „velikih sila“. Osim toga, balkanski ratovi su pokazali i kakav značaj ima vjera u nacionalnim sukobima: dok se u Prvom balkanskom ratu koalicija kršćanskih država borila protiv muslimanskog Osmanskog carstva, u Drugom balkanskom ratu protivnike uopće nije dijelila religija.

Treća čitanka najkraća je od svih, pošto pokriva događaje u svega dvije godine (iako su u nju uključeni dokumenti i iz ranijih i iz kasnijih godina). U njoj smo se, kao, uostalom, i u četvrtoj, trudili da, osim na političke i vojne događaje (o njima ionako govore i školski udžbenici), ukažemo na različite aspekte rata kao kolektivnog iskustva. U trećoj čitanci dajemo informacije o događajima iz regionalne historije koji su na

Zapadu poslužili kao dokaz za „specifičnost“ ovog regiona, tačnije, za posebnu nasilnost kojom se u njemu rješavaju svi sukobi. Nije ni čudo što se ovakvo uvjerenje, pa čak i sam termin „balkanski ratovi“, često moglo čuti i tokom ratova u Jugoslaviji 90-tih. U međunarodnom javnom mnjenju preovladavao je stav da su na Balkanskom poluostrvu krvoproliće i međunacionalna mržnja nekakva endemska boljka. Zato bi moglo biti korisno da se i u učionici balkanski ratovi uporede s tzv. Velikim ratom, koji je izbio odmah poslije njih i koji je istinski izmijenio i samu definiciju rata.

Posljednja, četvrta čitanka posvećena je najvećem događaju svjetske historije, te smo u njoj zato 1) lokalnu historiju stavili u globalni kontekst i 2) posebnu pažnju posvetili moralnim ciljevima nastave historije. Zaista, ako đacima predajemo historiju kako bismo od njih načinili građane demokratske države, onda će nam **Drugi svjetski rat** dati najbolje lekcije u tu svrhu. Zemlje jugoistočne Evrope nisu mogle ostati netaknute užasima ovog „totalnog rata“, što se jasno vidi po dokumentima koje dajemo. Međutim, historija ovog dijela Evrope u isti mah nam pruža mogućnost da kažemo našim učenicima nešto o humanosti i moralnim vrijednostima, i to tako što ćemo izložiti:

- 1) **borbu protiv fašizma** – Smatrali smo da, iz pedagoških razloga, treba da naglasimo otpor totalitarnoj ideologiji i brutalnosti nacizma, otpor koji je u balkanskim zemljama ipak bio masovan. Male priče o viziji koju su neki ljudi imali u jeku najveće krize zapadne civilizacije mogle bi našim učenicima poslužiti kao uzor i pomoći im da steknu jasniju predstavu o moralnoj dimenziji ljudskih postupaka.
- 2) **primjere solidarnosti i mimo vjerskih, političkih i nacionalnih razlika** – Važno je naglasiti pomoć koju su pojedinci ili čak čitavi kolektivi pružali tokom rata, dakle u vrijeme teških moralnih dilema i borbe za goli život.

No, istovremeno, koliko god Drugi svjetski rat zapravo bio događaj od vanrednog značaja, patnja u ratu opća je stvar. Razaranjem gradova i masovnim ubijanjem civila gotovo da je izbrisana razlika između fronta i pozadine. Rat postaje nekako poznat, on se prihvata kao bezmalo „prirodni“ dio političkog i društvenog života. U čitanci o Drugom svjetskom ratu željeli smo pokazati da jugoistočna, srednja i zapadna Evropa dijele isto iskustvo rata, što ipak baca novu svjetlost na priču o nekakvoj specifičnoj balkanskoj brutalnosti.

S druge strane, s obzirom na to da nam je tema četvrte čitanke ipak vremenski veoma bliska, raste i opasnost od potpuno različitog čitanja i tumačenja dokumenata koje smo ovdje ponudili. Za neke zemlje jugoistočne Evrope vrijeme poslije Drugog svjetskog rata bilo je gotovo jednako bolno koliko i vrijeme samog rata, tako da je tumačenje rata dijelom obilježeno i poslijeratnim iskustvima. S obzirom na kompleksnost i međunarodni okvir poslijeratnih događaja, odlučili smo četvrtu knjigu završiti trenutkom oslobođenja, koliko god da je ono bilo različito u svakoj zemlji. Tako smo mogli da se zadržimo kod optimizma zbog sloma nacizma i zbog toga što je prestala mora rata, a da ne ulazimo u direktne i indirektno posljedice koje je on imao za poslijeratno društvo i u zapadnoj i u istočnoj Evropi. Osim toga, u periodu Hladnog rata zemlje u regionu jugoistočne Evrope krenule su različitim putevima i od jednog trenutka pripadale Istočnoj odnosno Zapadnoj Evropi, u političkom smislu te riječi.

Nastavni metodi

Sastavljači ovih čitanke nisu pošli od toga da će se njihove knjige bez ikakvih problema koristiti u učionicama. Dok smo radili na ovom projektu, imali smo u vidu čitav niz otežavajućih okolnosti:

1. vrijeme koje je u nastavnim programima uopće predviđeno za nastavu historije veoma je ograničeno, zbog čega ni inovativnost nastavnika ne može da dođe do izražaja;
2. učenici se sve manje zanimaju za historiju: njihova pažnja sve je više usmjerena na neke druge, „modernije“ i atraktivnije oblasti, naprimjer, na nove tehnologije;

3. usavršavanju nastavnika jedva da se poklanja ikakva pažnja, tako da oni nemaju gdje obnoviti znanje ili da se obuče za korištenje alternativnog nastavnog materijala. Zato je teško reći u kojoj će se mjeri ciljevi naznačeni na početku ovog projekta uopće moći ostvariti u praktičnoj nastavi.

Nastavnici historije moći će koristiti ove čitanke na razne načine – ponegdje one su već i ušle u nastavnu praksu. Pitanja navedena poslije svakog izvornog dokumenta i poslije većine odjeljaka prvi su korak ka nešto kompleksnijim nastavnim metodima poput simulacije, insceniranja određenih situacija, pisanja samostalnih radova i aktivnog učenja. Neke teme pogodnije su za samostalni rad: Drugi svjetski rat, naprimjer, kod kojeg nastavnik može kombinirati metode usmene historije i igrane i dokumentarne filmove. U svakom slučaju, naše čitanke treba da omoguće kritički pristup postojećim školskim udžbenicima i usvajanje novog znanja putem racionalnog i kritičkog bavljenja datom temom. Uspjeh ovakvog poduhvata gotovo u potpunosti zavisi od nastavnikove inicijative, snalažljivosti i metodičkog pristupa.

Pa ipak, kritički pristup postojećim udžbenicima treba shvatiti na pravi način. Udžbenici koji se koriste u nastavi imaju različit kvalitet, i oni nisu ništa manje „autentični“ nego što je to zbirka originalnih dokumenata. Time što smo se odlučili za to da na jednom mjestu saberemo izvorne dokumente, a ne da se bavimo historiografijom, nikako ne znači da automatski polazimo od objektivnosti ili autentičnosti tih izvornih tekstova: cilj nam je bio da pokažemo koliko se tumačenja jednog događaja, zavisno od stanovišta, mogu razlikovati. Željeli smo, drugim riječima, da afirmiramo komparativni metod i da predočimo različite perspektive. Konačno, sasvim smo svjesni toga da naš izbor nije baš sasvim slučajan: i on odražava specifična stanovišta i tumačenja, na šta smo skrenuli pažnju i u uvodu u svako poglavlje.

Ovo se odnosi i na tekstove i na ilustracije. Naravno, mladim će ljudima ilustracije svakako biti zanimljivije, jer će zahvaljujući njima bolje moći da „zamisle“ prošlost. Znamo, međutim, da i slike mogu zavarati, pa zato njima treba pristupiti jednako kritički koliko i tekstovima. Kao i tekstovi, i slike se mogu „čitati“ samo na osnovu kakvog-takvog znanja o (društvenom, kulturnom, itd.) kontekstu u kom su nastale. Trudili smo se da damo informacije o ilustracijama koje smo odabrali, mada su one najčešće zanimljive upravo u kombinaciji s tekstovima datim u tom poglavlju. Pošto naši priručnici pokrivaju sedam stoljeća historije, slike koje smo odabrali po mnogo čemu su osobene, pa se moraju i analizirati na različite načine: to su fotografije, poster, karikature, litografije, slike, ilustracije na rukopisima, oglasi, razglednice, poštanske markice, novčanice itd. Osim neizbježnog estetskog kriterija, kriterij je bila i sugestivnost slike, njena moć da dočara neku situaciju. Naprimjer, na osnovu slika tipičnih predstavnika određenih društvenih grupa u Osmanskom carstvu možemo otkriti kakva je predstava postojala o svemu što je „drugačije“, s tim što moramo imati u vidu da ono što je „drugačije“ nije automatski i nešto „drugo“: čak ni među savremenicima kulturna razlika ne vodi nužno do sukoba.

Zaključak

Čitanke ove edicije plod su dugotrajnih rasprava i sporova, ali su i prijatno iznenađenje: one nam, naime, pokazuju da historičari u svom poslu mogu prevazići granice. Trenutno na Balkanu postoji kritična masa nastavnika historije koji su spremni da promijene svoj način rada, jer nema sumnje u to da se nastava historije u svim balkanskim zemljama trenutno nalazi u krizi. Mi se upravo i obraćamo onim nastavnicima kojima su za takvu promjenu potrebna nova sredstva i nove smjernice. Ti će ljudi moći motivirati i druge svoje kolege, jer najveći protivnik u ovom našem poduhvatu nije ni politika ni ideologija, već apatija.

Zato želimo pobuditi interesiranje učenika za ono što se dešavalo u regionu, kojem pripada i njihova zemlja i da im pomognemo da razumiju kompleksnu sadašnjicu u kojoj žive. Utoliko ovo i nije samo naučni eksperiment: ovo je i odgovor na iskušenja koja očekuju zemlje jugoistočne Evrope na njihovom putu u zajedničku budućnost.

Sadržaj

Karta 1: Jugoistočna Evropa	4/5
Uvod	23
Hronologija	25
Prvo poglavlje: Širenje osmanske vlasti u jugoistočnoj Evropi	39
Ia. Počeci osmanske države u Anadoliji	39
I-1. Orhan se ženi kćerkom tekfura od Jar Hisara	39
I-2. Osvajanje Karadža Hisara i prvo čitanje hutbe u gazi-Osmanovo ime	40
Ib. Osvajanje Balkanskog poluostrva	41
I-3. Kako su sukobi među kršćanskim državama na Balkanu olakšali prodor Osmanlija	41
I-4. Ferman Murata I kojim se Evrenos-begu potvrđuje pravo da upravlja južnom Makedonijom (1386)	41
I-5. Uloga lokalnih/domaćih saradnika u širenju osmanske vlasti na Balkanu	42
Sl. 1 Bajazit I pristiže u pomoć opkoljenom Nikopolju uoči bitke s križarima (1396); osmanska minijatura (oko 1584)	43
I-6. Kako se u XIV stoljeću objašnjavala pobjeda Osmanlija nad kršćanima: Grigorije Palama i Hans Šiltberger	43
I-7. Kršćani timarnici u Arvanidu, albanskoj provinciji (1431/1432)	44
I-8. Srpski despot kao osmanski vazal (1432)	44
I-9. Kako je palo Novo Brdo (1455)	45
Sl. 2 Osmanska vojska pobjeđuje kod Mohača (1526); osmanska minijatura (oko 1588)	45
I-10. Turska razaranja u Sloveniji, pismo habsburškog namjesnika u Kranjskoj (1491)	45
Sl. 3 Zarobljeni stanovnici Beograda (1521)	46
I-11. Kršćani zarobljeni u Bosni (1530)	46
Ic. Pad Carigrada – osvajanje Istanbula (1453)	47
I-12. Pad Carigrada, bizantsko viđenje: Georgije Sfrances	47
I-13. Ponovno naseljavanje Istanbula pod Mehmedom II	47
Id. Stanovništvo i vjera	48
I-14. Prisilno naseljavanje (sürgun) Balkana stanovništvom iz Male Azije (pred kraj XIV stoljeća)	48
I-15. Šta su Osmanlije obećale bosanskim seljacima: pismo kralja Stjepana Tomaševića (1461–1463) papi Piju II	48
I-16. Joasaf, pravoslavni episkop vidinski, o prisilnom i dobrovoljnom primanju islama (XV stoljeće)	49
I-17. Kako je jedan kadija zabilježio slučaj dječaka bez oca koji prima islam (1636)	49

I-18.	Molba jednog mladića da pređe na islam (1712)	49
Drugo poglavlje: Institucije Osmanskog carstva		51
Ila. Sultan i njegov dvor		52
II-1.	Titule koje je Sulejman koristio u prepisci s Ferdinandom I (1562)	52
II-2.	Odluke idealnog vladara u pjesmi koju je Dželalzade posvetio sultanu Selimu II (1566–1574)	52
II-3.	Različita mišljenja o bratoubistvu na prijestolju: hronika Mehmeda Nešrija o pogubljenju Mustafe Nejakog (1422)	53
Sl. 4	Plan Topkapi saraja u Carigradu	54
Tab. 1:	Dvor i centralna uprava Osmanskog carstva	55
Sl. 5	Carski poslanik na audijenciji kod osmanskog sultana	55
II-4.	Kako je Mustafa I došao na prijestolje (1617)	56
Sl. 6	Carska gozba tokom vojnog pohoda	56
Sl. 7	Sultan Bajazit II (1481–1512) u lovu nedaleko od Plovdiva	57
Ilb. Devširma		58
II-5.	Bivši janjičar opisuje devširmu	58
II-6.	Kršćanska kritika devširme u Žitiju Georgija Novog iz Sofije (1539)	58
Sl. 8	Djeca popisana za devširmu	59
Sl. 9	Janjičarski aga	60
II-7.	Lutfi-paša se prisjeća svog života od vremena kad je otet devširmom	60
Ilc. Timari		61
II-8.	Pravila o raspodjeli timara	61
II-9.	Popis prihoda koje spahija treba da prikupi sa timara	61
II-10.	Ponovno naimenovanje za posjednika srednjeg ili većeg timara	61
II-11.	Odluke o posjednicima timara koji se nisu odazvali pozivu za rat	61
Sl. 10	Naoružani spahija	62
Ild. Ideologija zaštite podanika i praksa u pravosudnom sistemu		63
II-12.	Savjeti Murata I Evrenos-begu, kog je upravo postavio za namjesnika (1386)	63
II-13.	Ferman Mehmeda I, izdat monasima manastira Margarit, u blizini Sera (1419)	63
II-14.	Kadijina presuda u sporu između jednog kršćanina i jednog janjičara (Sofija, 1618)	64
II-15.	Kadijina presuda u sporu između jednog muslimana i jednog kršćanina (Vidin, 1700)	64
II-16.	Zajednica na ostrvu Mikonos odlučuje da protjera kadiju (1710)	65
II-17.	Presuda protiv kodžabaše Todorakija iz Samakodžuka (1762)	65
II-18.	Osmanska povelja kojom se štite manastiri u Bosni (1785)	65
Ile. Pokrajine i vazalske države		66
II-19.	Odredba o statusu Dubrovnika, potvrđena i ahdnamom Murata III (1575)	66
II-20.	Ahdnama Ahmeda I za Transilvaniju (1614)	66
II-21.	Autonomija Moldavije (1716)	67
II-22.	Francuski putnik Flaša o posebnom statusu vlaških kneževa (1741)	67
Tab. 2:	Teritorijalna podjela u Osmanskom carstvu (XVI stoljeće)	68

Treće poglavlje: Vjerske institucije, vjerske zajednice i vjerski obredi	69
IIIa. Muslimani	69
III-1. Natpis na portalu Sulejmanove džamije u Istanbulu (polovina XVI stoljeća)	69
III-2. Dimitrije Kantemir o muslimanskim molitvama	70
Sl. 11 Džamija u Izniku (Nikeja) iz XIV stoljeća	70
Sl. 12 Sulejmanija (Sulejmanova džamija) u Istanbulu (1550–1557)	71
III-3. Kako jedan musliman objašnjava vezu između Boga i kiše (1779)	71
Sl. 13 Ornamentalni natpisi iz Kur'ana u Staroj džamiji u Jedrenu (XV stoljeće)	71
Sl. 13a Husein-pašina džamija, sagrađena 1569. godine	72
Sl. 13b Zidna dekoracija unutrašnjosti Husein-pašine džamije u Pljevljima	72
Sl. 14 Turska gospa na kamili prilikom hodočašća u Meku	72
III-4. Muslimanska heterodoksija – šale o bekašijama	73
Sl. 15 Astronomska opservatorija u Istanbulu (oko 1580)	73
Sl. 16 Narodni junak Nasrudin-hodža	73
IIIb. Kršćani	74
III-5. Izbor Genadija Sholarija za prvog pravoslavnog patrijarha poslije osvajanja Carigrada (1453)	74
Sl. 17 Osmanska srebrna činija s natpisom na grčkom, korišćena za pravoslavni crkveni obred (XVI stoljeće)	74
III-6. Francuski putnik Pjer Leskalopje o manastiru Sv. Save u Srbiji (1574)	74
III-7. Pavle Alepski o moldavskim crkvama (polovina XVII stoljeća)	75
Sl. 18 Manastir Voronec u Moldaviji (izgrađen 1488, spoljne freske 1547–1550)	75
Sl. 19 Tajna večera – freska iz manastira Stavronikita, Sveta gora (1546)	75
Sl. 20 Manastir Ostrog u Crnoj Gori, iz 1650. godine	76
III-8. Kozma Etolski poziva kršćane da daju djecu u škole	76
III-9. Kiril Pejčinović o sukobima između seljana pravoslavne vjere i njihovih svećenika (1816)	77
IIIc. Jevreji	77
III-10. Pismo Isaka Carfatija, rabina iz Jedrena, upućeno Jevrejima u srednjoj Evropi (polovina XV stoljeća)	77
III-11. Elija Kapsali o bogatstvu Jevreja u Osmanskom carstvu za vrijeme vladavine Mehmeda II	78
III-12. Jevrejski mesijanizam: slučaj Sabataja Zevija (1666)	78
Sl. 21 Jevrejski ljekar, francuska gravira (1568)	79
IIId. Međusobni odnosi vjerskih zajednica i vjerska diskriminacija	80
III-13. Vjerski dijalog tokom zatočeništva Grigorija Palame (1354)	80
III-14. Zajednički život različitih vjerskih zajednica u osmanskim gradovima (oko 1600)	80
III-15. Odnosi između pravoslavaca, katolika i luteranaca u Bugarskoj i Vlaškoj (1581)	81
III-16. Fetva Ebus-suuda šiitima (polovina XVI stoljeća)	82
III-17. Carska naredba o zabrani „franačkog“ prozelitizma među Jermenima u istočnoj Anadoliji (1722)	82
III-18. Osmanske vlasti u Bosni presuđuju u sporu između pravoslavaca i katolika (1760)	82

III-19.	Carske odredbe za nemuslimane (1631)	83
III-20.	Pogubljenje nepropisno odjevenog pravoslavca (1785/1789)	83
III-21.	Carska naredba o crkvi u Stanimaki, kod Plovdiva, izgrađenoj bez dozvole (1624)	84
III-22.	Netolerantnost kršćana prema ljudima koji žive u braku s osobom druge vjere (Kipar, 1636)	84
III-23.	Odredbe o vjerskom životu u Transilvaniji (1653)	84
III-24.	Zaključak biskupskog sinoda u Stonu, kraj Dubrovnika, uperen protiv Jevreja (1685)	85
III-25.	Privilegije za jednog Jevrejina u Dubrovniku (1735)	85
III-26.	Mučeništvo sv. Kirane u Solunu (1751)	85
Sl. 22	Vaznesenje Hristovo, osmanska minijatura (1583)	86
Četvrto poglavlje: Tipični predstavnici društvenih grupa i svakodnevni život		87
IVa. Elita i običan svijet		87
IV-1.	Prezir osmanske elite prema Turcima seljacima	87
Sl. 23	Akindžija	88
Sl. 24	Spahija	88
Sl. 25	Janjičar	89
Sl. 26	Vojnici u Albaniji, crtež Žan-Batista Ilera (1809)	89
Sl. 27	Šejh el islam	89
Sl. 28	Visoki osmanski pisar	90
Sl. 29	Arapski trgovac	91
Sl. 30	Trgovac iz Dubrovnika	91
Sl. 31	Osmanski krojač	91
Sl. 32	Pastir	92
Sl. 33	Ribar	92
Sl. 34	Derviš	93
Sl. 35	Jermenski monah	93
Sl. 36	Pravoslavni patrijarh carigradski	94
Sl. 37	Veliki rabin carigradski (kraj XVIII stoljeća)	94
Sl. 38	Kršćanski velikodostojnik (XVIII stoljeće)	95
Sl. 39	Čuveni ajan: Alipaša od Janjine (1741–1822), slika Luja Diprea (1819)	95
Sl. 40	Osmanski mjenjač novca	96
Sl. 41	Dragoman: Pjer Jamoglu, tumač pri francuskom poslanstvu (1787)	96
Sl. 42	Švedski poslanik (1788)	96
Sl. 43	Galiot nosi svoje sljedovanje vode	97
IVb. Život na selu		97
IV-2.	Odredbe o seoskoj samoupravi u Vidinskom pašaluku (1587)	97
IV-3.	Seljakova obaveza da obrađuje svoje imanje (seoski zakon iz Karamanije, 1525)	97
Sl. 44	Bugarska kuća u Trijavni (XVIII stoljeće)	98
IV-4.	Francuski putopisac Pjer Leskalopje opisuje bugarske kuće nedaleko od Ruščuka	98
IV-5.	Kako izgledaju i kako su odjeveni ljudi koji žive nedaleko od Plovdiva (1553–1555)	98
IV-6.	Hrana i piće u Albaniji (oko 1810)	98
Sl. 45	Soba u Arbanasima (XVIII stoljeće)	99
IV-7.	Putovanje po bugarskim selima (1761)	99
Sl. 46	Žene peru rublje (Larisa, početak XIX stoljeća)	100

Sl. 47	Muškarci i žene s ostrva Paros sviraju i igraju	100
IV-8.	Drumovi i pošta u Albaniji za vrijeme osmanske vlasti (oko 1800)	100
IVc. Život u gradovima		101
IV-9.	Opis Beograda (1660)	101
Sl. 48	Turčin jaše konja natovarenog velikim koševima za voće i povrće	103
Sl. 49	Povorka pekara u Istanbulu (1720)	103
IV-10.	Rezidencija vlašskog kneza Konstantina Mavrokordata, kako je prikazuje francuski putopisac Flaša (polovina XVIII stoljeća)	103
IV-11.	Povelja bakalskog esnafa u Moskopolju (1779)	104
IV-12.	Šegrtski ugovor na ostrvu Skiros (1793)	104
Sl. 50	Osmanska djeca na vrtešci tokom proslave Bajrama	104
IV-13.	Fetva Ebus-Suuda o zatvaranju kafedžinica širom Carstva (druga polovina XVI stoljeća)	105
IV-14.	Kafanska pjesma iz Senja	105
IV-15.	Evlija Čelebija o beogradskoj baklavi (1660)	105
IV-16.	Jelovnik Ševkija mula Mustafe (Sarajevo, druga polovina XVIII stoljeća)	106
IVd. Život na granici		106
IV-17.	Francuski putopisac Nikola de Nikole opisuje osmanske ratnike „delije“	106
Sl. 51	Delija, osmanski ratnik (XVI stoljeće)	107
IV-18.	Institucija bratimljenja na bosanskoj granici (1660)	107
IV-19.	Osmanlije traže ljekara iz Dubrovnika (1684)	108
IV-20.	Pismo Šimuna Kozičića Benje, modruškog biskupa, papi Lavu X (1516)	108
IV-21.	Pismo Franje Krste Frankopana Gasparu Čolniću (1670)	108
IV-22.	Pjesma o Hrvatima koji haraju po Kladuši	109
IV-23.	Marko Kraljević pije vino uz ramazan	109
IV-24.	Pismo Petra Petrovića Njegoša Ali-Paši Rizvanbegoviću (vjerovatno iz 1843)	110
IV-25.	Uticaj kršćana na Albance muslimanske vjere (oko 1800)	110
IVe. Život žene		110
IV-26.	„Carsko“ vjenčanje u XV stoljeću	110
IV-27.	Žene u Albaniji (oko 1810)	111
IV-28.	Solidarnost među kršćankama: mučeništvo sv. Filoteje (1589)	111
IV-29.	Statut ženskog sapundžijskog esnafa u Triki, u Tesaliji (1738)	111
Sl. 52	Ugledna Atinjanka (1648)	112
IV-30.	Razvod u jednom selu kod Sofije (1550)	112
Sl. 53	Turkinja s djecom (1568)	112
Sl. 54	Turkinja u odjeći za izlazak, francuski crtež (oko 1630)	113
IV-31.	Kadija bilježi slučaj Kipranke koja se razvodi tako što prima islam (1609)	113
Sl. 55	Djevojka iz brdskih krajeva na sjeveru Albanije (početak XIX stoljeća)	113
IV-32.	Kadija bilježi slučaj muslimana koji se razvodi od kršćanke (1610)	113
IV-33.	Janjičar čini preljubu s muslimankom u Istanbulu (1591)	114
IV-34.	Ledi Meri Vortli Montegju o osmanskim ženama (1717)	114

Peto poglavlje: Faktori krize	117
Va. „Prirodne“ nepogode	117
V-1. Glad u Istanbulu (1758)	117
V-2. Zemljotres u Istanbulu (1766)	118
V-3. Kuga u Bukureštu (1813)	118
Vb. Politička kriza u Istanbulu	119
V-4. Rješenja za krizu osmanske države u Koči-begovim memoarima (oko 1630)	119
V-5. Poslanici moldavskog kneza Konstantina Mavrokordata objašnjavaju zašto su u Istanbulu morali da podmite više ljudi (1741)	119
Vc. Ratovi, pobune i seobe	120
V-6. Seljani bježe u grad (1665)	120
V-7. Pobuna Mehmed-age Bojadžiolgla na Kipru (oko 1680)	120
V-8. Izvještaj papi o pobuni u Čiprovcima (1688)	121
V-9. Srbi bježe u strahu od osmanske odmazde (1690): svjedočenje đakona Atanasija Srbina	122
V-10. Izvještaj mletačkog generalnog providura za Dalmaciju o uticaju Šćepana Malog u Crnoj Gori 1767. godine	122
V-11. Moldavska buna protiv Osmanlija (1711)	123
V-12. Habsburški oficir u dnevniku opisuje opsadu Dubice (1788)	123
V-13. Rizici putovanja kroz Albaniju (oko 1800)	124
V-14. Kako je Hromi Ibrahim provalio u Kazanlik (1809)	124
V-15. Pismo Petra Petrovića Njegoša Josipu Jelačiću (3. juni 1849)	125
V-16. Niz katastrofa u priči bugarskog učitelja Todora iz Pirdopa kraj Sofije (1815–1826)	125
V-17. Molba sultanu da postavi Huseina Gradašćevića u rang vezira	125
V-18. Leopold Ranke o Huseinu Gradašćeviću	126
Bibliografija	127
Bilješke o koordinatorima projekta	130
Bilješke o saradnicima	132
Nastavnici koji su učestvovali u pripremi čitanki	133
Karta 2: Osmansko carstvo i Evropa 1600. godine	134/135
Ocijenite ovu knjigu	137

Osmansko carstvo jedna je od glavnih političkih sila koje su tokom veoma dugog perioda uticale na historiju jugoistočne Evrope. Od XIV pa sve do početka XX stoljeća osmanska država bila je najveća politička organizacija u ovom regionu.

Međutim, to nije jedini razlog zbog kojeg proučavamo osmansku historiju jugoistočne Evrope. Osmansko carstvo važno je zbog načina na koji narodi jugoistočne Evrope određuju svoj identitet. Upravo zato što su se borili protiv Osmanlija, ovi narodi sebe smatraju dijelom kršćanske Evrope. Osim toga, osmanska vlast često se okrivljuje i za ekonomsku zaostalost i haotičnu političku situaciju kakve i dan-danas možemo zateći u mnogim zemljama jugoistočne Evrope. No, mi ovdje nećemo razmatrati da li su Osmanlije krive za ove pojave ili nisu: ova i mnoga druga pitanja moći ćemo da sagledamo u objektivnijem svjetlu ako se pobliže pozabavimo različitim svjedočanstvima iz osmanskog perioda naše zajedničke historije.

Postoji još jedan razlog zbog kojeg treba ponovo da se posvetimo osmanskoj historiji. U posljednjih nekoliko decenija, proučavanje Osmanskog carstva doživjelo je neobično jak zamah, i to ne samo u Turskoj i zemljama jugoistočne Evrope nego i u zapadnoj Evropi, u SAD, pa čak i u Japanu. Historičarima su odnedavno dostupni novi izvori građe, kojima se može pristupiti i preko starih i preko novih metoda, pa je predstava o Osmanskom carstvu sada sadržajnija, potpunija i nešto objektivnija. Osim toga, neke stvari koje su ranije važile za nesporne činjenice sada su, zahvaljujući ovim novim saznanjima, dovedene u pitanje ili su čak odbačene.

Često se kaže da je Osmansko carstvo bilo turska država. Istini za volju, osnivači osmanske države i dinastije jesu bili turskog porijekla, ali se osmanska država širila s novim osvajanjima i s vremenom obuhvatala mnoge narode koji su govorili različitim jezicima i bili različite vjere. Štaviše, i samu vladajuću klasu u Osmanskom carstvu činili su tokom većeg dijela njegove historije ljudi iz različitih etničkih grupa. Od „klasičnog doba“ Mehmeda II i Sulejmana pa do jačanja nacionalizma u XIX stoljeću čak su i sami pripadnici vladajuće klase pod „Turcima“ podrazumijevali proste i nepismene seljake iz Male Azije s kojima nisu htjeli da imaju ništa. Zato predstavnici osmanske vlasti i učeni ljudi svoju državu nikad i nisu zvali Turskom, nego *devlet-i aliye*, Visoka porta, ili *devlet-i ali-Osman*, država Osmanove loze. Kao i u većini drugih srednjovjekovnih i ranih novovjekovnih država, i ovdje lojalnost je dinastiji bila važnija od pripadnosti etničkoj grupi.

I predstava o „osmanskoj despotiji“ osporena je u novijim historijskim istraživanjima. Najvažniji argument koji obara tezu o „osmanskoj despotiji“ jeste to što se osmansko društvo tokom svoje duge historije i te kako mijenjalo. Tačno je da su sultani, bar tokom „klasičnog doba“, imali neograničenu vlast i da su kontrolirali sve što se dešava širom svih osvojenih oblasti. Međutim, carevinu koja se prostirala na tri kontinenta nije bilo lako nadgledati, naročito s onako ograničenim tehničkim sredstvima kakva su postojala u poznom srednjem vijeku i na početku novog doba. Čak je i slavni sistem timara, zahvaljujući kojem su sultani mogli da kontroliraju najznačajniji dio vojske, zapravo bio samo sredstvo kakvo se koristilo u svim razvijenijim poljoprivrednim društvima s nešto većom teritorijom i stanovništvom. Sredstvo, dakle, kojim se na lokalnom nivou postizalo ono što se, s obzirom na nizak stepen razvoja novčane privrede, nerazvijen saobraćajni sistem i nerazvijen sistem komunikacije, nije moglo postići na nivou čitave zemlje – naime, uspostavljanje vlasti širom zemlje, a preko grbače seljaka, kako bi se očuvali red i mir i kako bi se obezbijedio prenos svakog proizvedenog viška u ruke same vladajuće elite. Ni sultanova kontrola nad timarima ni njegov monopol na vatreno oružje (Osmansko carstvo možemo smatrati „barutnim carstvom“, mada to važi i za neke druge

velike države na početku novog stoljeća) nisu uspjeli da prežive krizu kakvu je donio kraj XVI stoljeća.

Dalje, koliko god da su tvrdili da imaju apsolutnu vlast, i sultani su, kao i većina drugih samodržaca u Aziji, Evropi i drugdje u svijetu, morali poštivati ograničenja kakva im je nametao Božji zakon – u osman-skom slučaju, šerijat. Sultan je o ova ograničenja ponekad mogao da se ogluši uz pomoć šejh-el-islama, vrhovnog vjerskog poglavara, ali to nam samo kazuje da je sultan i te kako bio svjestan toga da ipak nema neograničenu moć. Jednostavnije rečeno, „despotska“ vlast osmanskih sultana teorijski je zavisila od Boga, a praktično od okolnosti kakve vladaju među ljudima.

Razlika između društava i stanovništva jugoistočne Evrope, s jedne, i osmanskih osvajača/tlačitelja, s druge strane, okosnica je mnogih naših nacionalnih verzija historije. Nema nikakve sumnje u to da je i tokom osvajanja i tokom duge osmanske vladavine sukoba bilo mnogo, i da su vlastodršci umjeli biti i okrutni. Pa ipak, čitavu historiju jugoistočne Evrope od XIV do XX stoljeća ne čine samo sukobi. Kao i u mnogim drugim društvima kojima vlada nadnacionalna i multikonfesionalna carska država, ljudi se nisu samo opirali već su i tražili načina da se prilagode historijskoj situaciji, da stvore bolju budućnost i za sebe i za zajednicu kojoj pripadaju. Ponekad je u tom cilju valjalo „pregovarati“ s vlastodršcima, a ponekad i aktivno saradivati s njima kako bi se stekle lične ili kolektivne povlastice. Ponekad je valjalo pokoriti se vlastima, ali ponekad je trebalo odabrati ovaj ili onaj vid aktivnog ili pasivnog otpora. A to, opet, znači da je svakodnevica često bila važnija od velikih političkih pitanja. Noviji radovi nam kazuju mnogo toga o praktičnim aspektima života u jugoistočnoj Evropi za vrijeme osmanske vladavine, po čemu vidimo i da je on u velikoj mjeri bio sličan svakodnevnom životu u drugim regionima Evrope istog tog doba, vidimo da unutar jugoistočne Evrope postoje mnoge sličnosti, ali i razlike od jednog kraja do drugog.

Kad poredimo zaključke do kojih su došli autori novijih historiografskih radova, vidimo kako predstava o historijskoj „specifičnosti“ jugoistočne Evrope pod osmanskom vlašću polako gubi svoj osnov, i sve više otkrivamo sličnosti našeg regiona s drugim regionima, ali i s društvom u kom trenutno živimo. Naravno, razlike i dalje postoje, i njih ni ti noviji radovi ne negiraju, ali prosto ih nema toliko da bismo čitavu jugoistočnu Evropu za vrijeme Osmanskog carstva mogli da proglasimo nekakvim egzotičnim rezervatom. Na osnovu tih razlika bolje možemo da shvatimo kompleksnost društava i u prošlosti i u sadašnjici, što u stvari i jeste jedan od osnovnih zadataka historijskog znanja, i to ne samo ovdje.

U ovoj čitanci smo željeli motivirati nastavnike, učenike i naučnike da historiju jugoistočne Evrope za vrijeme Osmanskog carstva pogledaju na nov način. Da bismo izbjegli preklapanja ove knjige s čitankom o nacijama i državama u jugoistočnoj Evropi, ovdje se nismo bavili posljednjim stoljećem Osmanskog carstva, već smo se zaustavili na kraju XVIII stoljeća i naveli svega nekoliko dokumenata s početka XIX stoljeća. No, i uz ovo ograničenje, pokazalo se da je na ovako malo strana gotovo nemoguće prikazati sve aspekte i pojedinosti pet stoljeća pozne srednjovjekovne i rane novovjekovne historije jugoistočne Evrope. Morali smo da se držimo dogovorenih prioriteta i da vršimo strogu selekciju. Neke smo aspekte, koliko god oni bili važni, ili u potpunosti preskočili ili smo ih samo ovlaš naznačili. U izboru originalnih dokumenata oslanjali smo se na naše saradnike i trudili se da damo nepristrasnu sliku, i u geografskom i u tematskom smislu. Pa ipak, znamo da će neki korisnici ove čitanke poželjeti da upotrijebe i druge tekstove i ilustracije. Ako to bude tako, onda će naš cilj biti ostvaren – jer mi i želimo motivirati nastavnike, učenike, pa i historičare od struke, da postanu svjesni bogatstva i kompleksnosti historije ovog regiona u vrijeme osmanske vladavine.

Hronologija

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorija	Društvo i kultura	Značajni događaji van Osmanskog carstva	
Osman I (1281–1324)	Oko 1300. do 1345. godine: početak širenja osmanske vlasti na sjeverozapad Male Azije, a na račun Bizantijskog carstva; u ovom periodu osmanski emirat bori se za prevlast s drugim turskim emiratima u Maloj Aziji; ulema, sloj islamskih učenjaka, polako se integrira u osmanski politički sistem	1302 – Osman odnosi pobjedu nad Bizantijom kod Bafeona			1307 – Kraj sultanata Rumskih Seldžuka; turski emirati u Maloj Aziji postaju direktni vazali mongolske (ilhanidske) države u Persiji	
Orhan (1324–1362)			1326 – Osvajanje Bruse (Burse), poslije koje padaju i Nikeja (Iznik, 1331) i Nikomedija (Izmit, 1337)	Bizantijski gradovi polako postaju osmanski (pretežno muslimanski); tokom XIV i XV stoljeća slično se dešava i u Maloj Aziji i na Balkanu	1335 – Raspad Ilhanidskog carstva; Osmanski emirat postaje nezavisan	
				1339 – Orhanova džamija u Bursi, prva džamija s osnovom u vidu slova T	1337–1453 - Stogodišnji rat između Francuske i Engleske	
			1345 – Prvi angažman osmanske vojske u Evropi, na strani budućeg bizantijskog cara Jovana VI Kantakuzina (vladao 1347–1354)	1345 – Osvajanje emirata Karesija, uključujući tu i istočnu obalu Dardanela		1341–1354 - Građanski rat u Bizantiji
					1346–1347 - Kuga iz Kafe stiže u jugoistočnu Evropu i pogađa veliki dio ovog regiona	1345–1353 - Velika epidemija kuge, crne smrti, širom Azije, Evrope i sjeverne Afrike

	1354–1402 - Širenje Osman-skog carstva na jugoistočnu Evropu; tokom ovog perioda, turska pogranična plemena tek su se počela integrirati u osmanski politički sistem, pa su često još uvijek ratovala za svoj račun. Osmanlije su pribjegavale različitim političkim mehanizmima ekspanzije: sklapali su ugovore s postojećim državama		1354 – Osvajanje Galipolja		1355 – Umire car Stefan Dušan (1331–1355), Srbija počinje da slabi
Murat I (1362–1389)			1361–1369 - Osvajanje Trakije, uključujući tu i Jedrene		
		1371 – Osmanska vojska pobjeđuje srpsku na Marici	Sedamdesete i osamdesete godine XIV stoljeća – osvajanje Makedonije i djelova Grčke i Albanije	1378–1391 - Zelena džamija, Iznik	1370–1405 - Vladavina Timur-Lenka
Bajazit I (1389–1402)	jugoistočne Evrope (koje su postajale vazalske), sklapali bračne saveze, prosto anektirali određene teritorije i svojim ratnicima dijelili timare, zemljišne posjede, naseljavali Turke iz Male Azije itd. U posljednjoj deceniji XIV stoljeća, sultan Bajazit sve je više insistirao na integriranju ovih grupa u Carstvo, što je među Turcima u Maloj Aziji, ali i među drugima, dovelo do nezadovoljstva.	1389 – Prva bitka na Kosovu; Osmanlije odnose pobjedu nad koalicijom koju predvodi srpski knez Lazar; Srbija postaje vazal Osmanskog carstva	1390–1391- Prva osmanska aneksija turskih emirata na jugozapadu Male Azije (Saruhan, Ajdin, Menteše, itd.)		1385 – Savez Poljske i Litvanije
		1396 – Bitka kod Nikopolja; Bajazit I nanosi poraz križarskoj vojsci pod vođstvom Sigismunda Luksemburškog, kralja Ugarske	1396 – Aneksijom Vidina Bugarska konačno pada pod osmansku vlast		
			1397–1398 - Bajazit I dovršava osvajanje većeg dijela Male Azije		
1402–1413 - Bajazitovi sinovi se bore za vlast		1402 – Bitka kod Angore/Ankare; Timur Lenk nanosi poraz Bajazitu I i zarobljava ga	1402 – Timur ponovo uspostavlja nekoliko turskih emirata u Maloj Aziji	1403–1414 - Stara džamija, Jedrene	
Mehmed I (1413–1421)	Postepeno jačanje i brižljivo restauriranje osmanske države; ponovna ali obazriva ekspanzija i na Balkanu i u zapadnom dijelu Male Azije	1419–1420 - Osmanska osvajanja na donjem toku Dunava; Vlaška postaje vazalska država	1419–1420 - Osvajanje Dobrudže, Ćurđeva i Turnua	1416 – Pobuna šejha Bedredina; poraziće ga Mehmed I	

Murat II (1421–1451, s prekidom 1444–1446)			1425–1428 - Konačna aneksija jugozapadnog dijela Male Azije (emirata Ajdin, Menteše, Teke, Germijan i dr.)	1421–1437 - Muratov kompleks u Bursi, ukrašen keramikom iz Tabriza		
			1430 – Solun pada pod osmansku vlast			
			1439 – Osmanlije prvi put osvajaju Srbiju			1439 – Na saboru u Firenci vizantijski car Jovan VIII pristaje na uniju pravoslavne crkve s rimokatoličkom, a zauzvrat traži križarski rat protiv Osmanlija
	Vidjevši Ugre s vatrenim oružjem, Osmanlije i same počinju da ga koriste, mada ne sistematično	1443 – Ugarski pohodi na Balkanu; uspješan ustanak Albanaca pod vođstvom Skenderbega (Đurđa Kastriota)	1443 – Osmanlije predaju Srbiju i Albaniju			
	1444 – Novi ugarski pohodi na Balkanu, poraz kod Varne					
	1448 – Druga kosovska bitka, Osmanlije odnose pobjedu nad ugarskom vojskom, koju predvodi Janoš Hunjadi (Sibinjanin Janko)					
Mehmed II (1444-1446, 1451-1481)	Osmanska država postaje prava organizirana carevina („zlatno doba“ Osmanskog carstva); uspostavljanje stroge dvorske i		1453 – Osvajanje Carigrada	Carigrad postaje glavni grad osmanske države, Istanbul;	1453 – Stogodišnji rat završava se pobjedom Francuza	

<p>društvene hijerarhije; pripadnici starog plemstva, koje je i osnovalo carstvo, bivaju razvlašćeni, a nerijetko i pogubljeni, uz pomoć kapi kulara, sultanovih robova koji su primili islam; najveći dio zemljišnih posjeda prelazi u vlasništvo sultana i dijeli se kao timar, feud; upotreba prve generacije vatrenog oružja (Osmansko carstvo često se naziva i „barutno“)</p>	<p>1456 – Janoš Hunjadi nanosi poraz Osmanlijama kod Beograda</p>	<p>1455–1456 - Moldavija postaje vazalska država</p>	<p>Crkva Svete Sofije postaje džamija; grade se Topkapi saraj (sve do 1478. godine), zatvorena tržnica (bezistan) i nekoliko džamija (među njima i Fatihova džamija, 1463–1470)</p>	<p>1455 – Gutenberg štampa Bibliju</p>
		<p>1459 – Konačni pad Srbije</p>		
		<p>1460 – Osvajanje Atinskog vojvodstva, Mistre i većeg dijela Moreje</p>		
		<p>1461 – Osvajanje bizantijskog Trapezuntskog carstva</p>	<p>1454 – Patrijarh Genadije osniva Carigradsku bogosloviju</p>	
	<p>1463–1479 - Osmansko-mletački rat</p>	<p>1463 – Osvajanje većeg dijela Bosne</p>		<p>1462–1505 - Vladavina Ivana III u Moskvi; on svojoj kneževini pripaja druge kneževine, tako da Rusija stiče nezavisnost od Zlatne horde (1480)</p>
		<p>1468 – Osvajanje Karamanije, u Maloj Aziji</p>		
	<p>1473 – Osmanlije kod Otlukbelija odnose pobjedu nad Uzun Hasanom; učvršćivanje osmanske vlasti u Anadoliji</p>	<p>1470 – Osvajanje Negroponta (Eubeje)</p>		
	<p>1475 – Bitka kod Vašlujaja; moldavski knez Stefan Veliki (1457–1504) nanosi poraz Osmanlijama</p>	<p>1475 – Osmanlije osvajaju Kafu, đenovsku koloniju na Krimu; Tatarski hanat na Krimu postaje vazalska pokrajina Osmanskog carstva</p>	<p>1476 – Prva knjiga na grčkom jeziku štampa se u Milanu (Konstantin Laskaris, Εἰσόμοστος ὁ νόμος ἡμῶν)</p>	<p>1469–1492 - Vladavina Lorenca di Medičija u Firenci; vrhunac renesanse</p>
		<p>1479 – Osvajanje većeg dijela Albanije</p>		
		<p>1480 – Osmanlije osvajaju Otrant, na jugu Italije; predaju ga 1481. godine</p>		

Bajazit II (1481–1512)	Smirivanje unutrašnjih sukoba do kojih je došlo za vrijeme vlasti Mehmeda II, uz očuvanje centralističke organizacije carstva i njenih prednosti		1483 – Osvajanje Hercegovine		
			1484 – Osvajanje Hilije i Belgoroda Dnjestarskog (Akermana); Moldavija gubi prilaz Crnom moru	1492 – Protjerivanje sefardskih Jevreja iz Španije; veći dio njih nailazi na dobrodošlicu u Osmanskom carstvu, pa se tu i naseljava;	1489 – Kipar postaje mletačka teritorija
		1499–1503 - Osmansko-mletački rat	Osvajanje mletačkih uporišta u kontinentalnom dijelu Grčke i u Albaniji	1493 – Prva jevrejska štamparija u Carigradu, osnovali je sefardski Jevreji izbjegli iz Španije;	1492 – Kolumbo otkriva Ameriku
			1496. godine – Prisajedinjenje zaleđa Crne Gore Osmanskom carstvu, priobalje Crne Gore ostaje pod upravom Mletaka	1493 – Prva slavenska štamparija u jugoistočnoj Evropi na Cetinju (pod mletačkim uticajem); tokom XVI stoljeća slavenske štamparije osnivaju se i u Vlaškoj (1508), Bosni, Srbiji i Transilvaniji, ali većina njih radi veoma kratko	1494 – Francuski pohodi na Italiju; početak italijanskih ratova 1497–1498 - Vasco da Gama otkriva morski put od Portugala do Indije
		1499–1540 - Osvajanje Like i dijelova Dalmacije	1505 – Džamija Bajazita II u Carigradu	1502 – Osnivanje safavidske dinastije u Persiji; Persija postaje šiitska	
Selim I (1512–1520)	Oštro suzbijanje propersijskog otpora u Anadoliji, znatno proširenje teritorije ka Bliskom istoku, čime je dodatno ojačana islamska komponenta Osmanskog carstva	1514 – Bitka kod Čaldirana, velika pobjeda Osmanlija nad Persijancima	1514–1515 - Prisajedinjenje istočnog dijela Male Azije		1517 – „95 teza“ Martina Lutera u Vitenbergu, u Njemačkoj; početak reformacije
		1516 – Bitka kod Mardž Dabika, velika pobjeda Osmanlija nad Mamelucima	1516–1517 - Osvajanje Sirije, Palestine i Egipta; osmanski protektorat nad Mekom i Medinom		1519 – Karlo V izabran za rimsko-njemačkog cara; pošto je od 1516. bio i kralj Španije, Karlo V, izdanak

			1519 – Alžir priznaje osmansku vlast		loze Habsburgovaca, postaje jedan od glavnih protivnika Osmanskog carstva
Sulejman I Zakonodavac (1520–1566)	Vrhunac osmanske moći; širenje teritorije i u Evropi i u Aziji, kombiniranjem vojne sile i žive diplomatske aktivnosti; sistematiziranje osmanskog zakonodavstva i uprave		1521 – Osvajanje Beograda	1526 – Piri-reis (1465–1554) piše Kitab-i-Bahriye, Knjigu o pomorstvu, u kojoj sažima ukupno pomorsko iskustvo svoje epohe; 1513. sačinio je i detaljnu pomorsku kartu, na kojoj je prikazao i Sjevernu i Južnu Ameriku	1519–1522 - Magelan pošao na prvo putovanje oko svijeta
			1522 – Osvajanje Rodosa		1526 – Početak Mogulskog carstva u Indiji
		1526 – Bitka kod Mohača, velika pobjeda nad Ugrima			
		1529 – Početak osmansko-habsburškog sukoba u Ugarskoj; prva neuspješna opsada Beča	1534–1535 - Osvajanje Iraka		
		1538 – Uspješan pohod Osmanlija na Moldaviju	1538 – Aneksija Bendera (Tigine)	1538 – Sinan, poznat i kao Mimar Sinan (1490–1588), postaje glavni carski graditelj; osmanska arhitektura nalazi se na vrhuncu; polovinom XVI stoljeća reformacija se širi na Ugarsku i Transilvaniju; Saksonci nastanjeni u Transilvaniji primaju luteransku vjeru, a velik broj Ugara kalvinističku	
		1541 – Novi Sulejmanov pohod na Ugarsku	1541 – Osvajanje centralne Ugarske (budimske kneževine); Transilvanija postaje vazalska kneževina		
				1543 – Kopernik objavljuje svoje djelo <i>De revolutionibus orbium coelestium</i> (O kruženju nebeskih tijela)	
				1545–1563 - Tridentski koncil, reforme unutar katoličanstva	

			1551–1552 - Aneksija Banata	1550–1557 - Mimar Sinan gradi Sulejmanovu džamiju u Istanbulu	1551–1556 - Rusi osvajaju tatarske hanate Kazanj i Astrahan
		1555 – Osmansko- persijski mir u Amasiji, stabilizira se istočna granica Osmanskog carstva		1555 – Prva knjiga štampana na albanskom jeziku (u Italiji): Mešari, dom Đona Bazukua	1555 – Augzburški vjerski mir
				1557 – Obnova srpske pravoslavne patrijaršije u Peći	1556 – Karlo V abdicira; Habsburško carstvo dijeli se na nasljednike iz španske i austrijske nasljedne linije
			1566 – Osmanlije osvajaju ostrvo Hios	1567 – Prva jermenska štampanija u Istanbulu	1562–1598 - Vjerski ratovi u Francuskoj
Selim II (1566–1574) Pijanica		1571 – U bici kod Lepanta mornarica Svete lige porazila osmansku	1570–1571 - Osvajanje Kipra	1569–1575 - Mimar Sinan gradi Selimovu džamiju u Jedrenu	1566 – Početak ustanka protiv Španaca u Nizozemskoj
				1580 – Poštujući pritužbe vjerskih vođa, sultan daje naredbu da se sruši opservatorija u Istanbulu	
Murat III (1574–1595)	Finansijska kriza, akča devalvira, ve- lika inflacija; ozbiljna kriza Os- manskog carstva; zbog dugih ratova protiv Habsburgo- vaca i Persije zem- lja se našla u finan- sijskim teškoćama, a tradicionalna vojna organizacija, naročito konji- ca, počela je da slabi; zato se sve češće pribjegava plaćenicima, a zemljišni zakup se povećava	1578–1590 - Iscrpljujući rat s Persijom	Osvajanje Azerbejdžana i nekoliko persijskih pokrajina	1583–1586 - Muratov kompleks u Manisi	1587–1629 - Vladavina Abasa I u Persiji, dinastija Safavida je na vrhuncu moći

Mehmed III (1595–1603)		1593–1606 - Težak, iscrpljujući rat protiv Svete lige, predvođene austrijskim Habsburgovcima; pobuna u rumunjskim kneževinama (1594)		1596–1609 - Bune dželalija u Maloj Aziji	1588 – Engleska mornarica nanosi poraz španskoj armadi
					1598 – Nantski edikt, kojim se dozvoljava kalvinistička vjeroispovijest
Ahmed I (1603–1617)		1602–1612 - Rat s Persijom	Osmanlije gube teritorije osvojene 1578–1590 - Ovo su ujedno prvi veći teritorijalni gubici koje će Osmansko carstvo pretrpjeti	1609–1616 - Sultan Ahmedova džamija (Plava džamija) u Istanbulu	1603 – Umire Elizabeta I (1558–1603); Džejms Stjuart, škotski kralj, postaje i kralj Engleske, čime su ova dva kraljevstva konačno ujedinjena
		1606 – Mirovni ugovor kod Žitva-Toroka, sklopljen s austrijskim Habsburgovcima			1613 – Dinastija Romanovih u Rusiji
Mustafa I (1617–1618)					
Osman II (1618–1622)	Zbog pokušaja unutrašnjih reformi dolazi do pobune janjičara, koji svrgavaju sultana i ubijaju ga	1620–1634 - Rat s Poljskom i Litvanijom oko kontrole nad Moldavijom			1618–1648 - Tridesetogodišnji rat
Mustafa I (1622–1623)					
Murat IV (1623–1640)	Stroge mjere, ponovno uvođenje reda i zakona	1623–1639 - Rat s Persijom; porazi u bitkama protiv Abasa I, ratni pohodi Murata IV, mirovni sporazum u Kasr-i-Širinu (1639), Osmansko carstvo se vraća u granice od 1555. i 1612. godine		1627 – Patrijarh Kiril Lukari osniva grčku štampariju u Carigradu; po patrijarhovom pogubljenju, Osmanlije je zatvaraju 1638. godine	
				1635 – Revanski paviljon u Topkapi saraju	

Ibrahim I (1640–1648) Ludi		1645–1669 - Isprpljujući rat s Mlecima	Osvajanje Krita (okončano tek 1669)		1640 – Početak engleskog građanskog rata između kralja i parlamenta
Mehmed IV (1648–1687)	Poslije nekoliko godina unutrašnjih nemira, veliki veziri iz porodice Koprulu (Ćuprilić) uspjevaju da učvrste svoj položaj, da ponovo uspostave red u zemlji i da pokrenu nova teritorijalna osvajanja	1656 – Mehmed- paša Ćuprilić imenovan za velikog vezira i dobija punomoć da vlada carevinom		1648–1657 - Čuveni osmanski geograf i historičar Katib Ćelebija (1609–1657) piše zemljopisnu raspravu <i>Cihannüma (Karta svijeta)</i>	1648 – Pobuna Kozaka u Ukrajini pod vođstvom atamana Bogdana Hmeljnickog; kriza u Poljskoj i Litvaniji
		1661 – Fazel Ahmed-paša Ćuprilić nasljeđuje svog oca na mjestu velikog vezira (1661–1676)		1665 – 1666 - Mesijanski pokret Sabataja Zevija	1661 – Početak vladavine Luja XIV, francuskog kralja (1643– 1715); vrhunac francuskog apsolutizma
		1672–1676 - Rat s Poljskom i Litvanijom	Osvajanje Podonja	1667 – Veliki zemljotres u kom je Dubrovnik znatno oštećen	
		1683 – Druga opsada Beča; austrijsko-poljska vojska nanosi osmanskoj težak poraz			
		1684 – Osnivanje Svete lige, koju čine Austrija, Poljska i Litvanija, Venecija i Papska država, a od 1686. i Rusija	1686–1687 - Austrijske trupe osvajaju Ugarsku i Transilvaniju		1685 – Opozvan Nantski edikt
					1687 – Isak Njutn piše <i>Philosophia naturalis principia mathematica (Matematički principi filozofije prirode)</i>

Sulejman II (1687–1691)	Poslije velikih monetarnih i fiskalnih reformi, Osmansko carstvo ponovo je u stanju da izdrži ratove		1688–1690 - Austrija privremeno osvaja Beograd i druge djelove Srbije	1690 – Pošto su osmanlije povratile Beograd, počinje prva velika seoba srba s juga Srbije i Kosova u Slavoniju i Ugarsku	1688 – Slavna revolucija u Engleskoj, Engleska postaje parlamentarna monarhija
					1689 – U Rusiji Petar I preuzima vlast (1682–1725)
Ahmed II (1691–1695)				1694 – Knez Konstantin Brančoveanu u Bukureštu osniva grčku kneževsku akademiju; u XVIII stoljeću slična ustanova osniva se i u Jašiju, u Moldaviji	
Mustafa II (1695–1703)	1695 – Reorganizacija zemljišnih posjeda, uvodi se doživotno vlasništvo nad zemljištem, tzv. malikane; zahvaljujući tom novom sistemu, plemićke porodice u provinciji jačaju i s vremenom stiču velika nasljedna imanja	1697 – U bici kod Sente Austrijanci nanose poraz Osmanlijama			
		1697 – Danilo Petrović Njegoš imenovan za mitropolita Cetinja (Crne Gore); postupno oslobađanje od otomanske vlasti i formiranje kneževine kojom vladaju kneževladike iz porodice Petrović Njegoš			
		1699 – Karlovački mir	Karlovačkim mirom Osmansko carstvo ustupa Habsburzima Ugarsku (sa Slavonijom) i Transilvaniju, mlecima Moreju, Liku i neke djelove Dalmacije, Poljskoj Podonje, a Rusiji Azov	Oko 1700 – Dimitrije Kantemir (1673–1723), inače i kompozitor, piše raspravu o osmanskoj muzici i objavljuje zapise 353 instrumentalna komada	1700–1721 - Veliki sjeverni rat, velika pobjeda Rusije nad Švedskom kod Poltave (1709)
				1701–1714 - Rat za špansko nasljeđe	

Ahmed III (1703–1730)		1710–1711 - Rat s Rusijom	Osmanlije uspijevaju da povrate Azov		
	Tzv. doba lala, u kojem dolazi do kulturne obnove, pokušaja unutrašnje reforme i do otvaranja prema zapadu, na čemu naročito radi Ibrahim-paša Nevşehirli (1718–1730); međutim, poslije pobune janjičara, Ibrahim-paša i sultan moraju da abdiciraju	1715–1718 - Rat s Mlecima i Austrijom; Osmanlije doživljavaju poraz, koji će biti zapečaćen Požarevačkim mirom	1715 – Osmanlije osvajaju Moreju, koja je dotad pod mletačkom vlašću		
		1716–1718 - Osmanlije predaju austrijancima Banat, sjevernu Srbiju i Olteniju (zapadnu Vlašku)	1720 – Knjiga svetkovina (Surname-i Vehbi), opis slavja prilikom obrezivanja sultanovih sinova, napisao pjesnik Vehbi, ilustrirao sa 137 minijatura levhi (1673–1736)		
		1722–1725 - Poslije nemira u Persiji, osvajanje Gruzije, Azerbejdžana i Širvana	1727 – Prvu osmansku štampariju osniva Ibrahim Muteferika, u Istabulu; štamparija zatvorena po njegovoj smrti 1745. godine	1722 – Afganci prodiru u Persiju, kraj safavidske vlasti	
			1730 – Osmanlije gube Azerbejdžan i Širvan, kojima od sad vlada Nadir, persijski šah (1736–1747)	1728 – Fontana Ahmeda III (ispred Topkapi saraja)	1726–1730 - Šah Nadir (1736–1747) ponovo osnažuje Persiju
Mahmud I (1730–1754)	Obazrive reforme, naročito u artiljeriji (zahvaljujući francuskom stručnjaku grofu De Bonevalu) i urbanizacija (više od 60 javnih česmi u Carigradu)	1730–1736 - Rat s Persijom	Osmanlije gube Gruziju		1733–1735 - Rat za poljsko nasljeđe
		1736–1739 - Rat s Rusijom i Austrijom, okončan Beogradskim mirom	Oltenija se vraća Vlaškoj, a sjeverna Srbija pod okrilje Osmanskog carstva; Rusija ponovo dobija Azov	Druga seoba srba u Banat i Ugarsku	

		1743–1746 - Rat s Persijom		1746 – U Vlaškoj knez Konstantin Mavrokordat 1749. ukida kmetstvo; 1749. sličnu reformu sprovodi i u Moldaviji	1740–1786 - Vladavina Fridriha II u Pruskoj 1740–1748 - Rat za austrijsko nasljeđe 1748 – Monteskje, <i>Duh zakona</i> 1751–1780 - U Parizu izlazi <i>Enciklopedija</i> , u 35 tomova, najveće dostignuće evropskog prosvetiteljstva
Osman III (1754–1757)					1756–1763 - Sedmogodišnji rat
Mustafa III (1757–1774)	Poslije dužeg perioda mira i nemiješanja u sukobe u Evropi, Osmansko carstvo upušta se u rat s Rusijom, i tada na vidjelo izlazi sva njegova slabost, što će ubrzati njegovo dalje opadanje; moć ajana, lokalnih uglednika, raste, dok u provincijama slabi autoritet centralne vlasti	1768–1774 - Osmansko-ruski rat; ruska vojska okupira Krim, Moldaviju i Vlašku, ruska mornarica nanosi osmanlijama poraz na Egejskom moru i podstiče pobune u Grčkoj i na čitavom Levantu		1766–1767 Osmanske vlasti ukidaju Ohridsku arhiepiskopiju, Pečku patrijaršiju i Carigradsku patrijaršiju; Grčki patrijarh u Istanbulu dobija crkvenu vlast nad svim podanicima pravoslavne vjere koji žive u Evropi	1762–1796 - Vladavina Katarine II u Rusiji 1772 – Prva podjela Poljske
		1774 – Kučuk-kajnardžijski mir; Rusija se učvršćuje na sjevernim obalama Crnog mora i postaje glavni zaštitnik pravoslavaca u Osmanskom carstvu	1774 – Krim više nije vazalska provincija osmanskog carstva	1784 – U Istanbulu se ponovo otvara turska štamparija	

Abdul-Hamid I (1774–1789)	Nastojanja da se uz pomoć Zapada, naročito Francuske, ponovo ojača osmanska vojna snaga; međutim, ratovi 1787–1792. pokazuju da ovi pokušaji nisu urodili plodom		1775 – Osmanlije predaju Bukovinu (sjeverozapadnu Moldaviju) Austriji		1775–1783 - Rat za nezavisnost u Americi
			1783 – Rusija anektira Krim		1780–1790 - Vladavina Josifa II u Austriji
Selim III (1789–1807)	Pokušaji vojne, finansijske, administrativne i političke reforme (nizam-icedid, novi sistem); reforma propada zbog unutrašnjih nemira i zbog otpora konzervativnih janjičara; u unutrašnjosti zemlje moć ajana dostiže vrhunac	1787–1792: Rat s Rusijom i Austrijom, Osmanlije trpe teške poraze; Francuska revolucija i problematična situacija s Poljskom spašavaju Osmansko carstvo od ozbiljnih teritorijalnih gubitaka			1787 – Ustav SAD
			1788–1792 – Rusija anektira Jedisan		1789 – Početak Francuske revolucije
			1798 – Zemaljski sabor izglasao <i>Zakonik opšti crnogorski i brđanski</i>		1793, 1795 - Druga i treća, konačna podjela Poljske
		1798–1799 - Francuski pohod na Egipat i Siriju			

